

Lane en del till godo för det hittills utförda arbetet inom projektet.

Att avge en helhetsbedömning av projektet är naturligtvis omöjligt i det här skedet. Mycket kommer slutligen att bero på de avslutande analyserna i vilka projektets komponenter förs samman. Det hör till projektets natur att stora delar av de hittills skrivna översikterna av länderna är grova.

När jag sammanfattar bedömningen av Jan-Erik Lane finns flera uppfattningar att anföra. Han utgör en osedvanlig teoretisk begåvning. Utvecklingen har i detta avseende dessutom varit fördelaktig såtillvida att han mera övergått från att kritisera andra till att erbjuda egna bidrag till teoriutvecklingen. Det teoretiska kunnandet gäller inte bara vetenskapsteoretiska analyser av tänkandet utan även ett brett spektrum av teorier och teoretiker. Bredden gäller inte bara ämnen utan även det tidsmässiga, hos honom återfinns diskussion såväl av klassiska begrepp och teorier som av flera inslag i de allra senaste årens "modeflugor".

Som empiriker är Lane inte alls lika durkdriven. Men även här tycker jag mig skönja en positiv utveckling. Han har visat prov på gott omdöme när han ingått samarbete med statistiker kring budgeteringsstudier. I dessa har han dessutom lyckats sammankoppla teoretiska utgångspunkter till sina analyser på ett föredömligt sätt. Det skall dessutom sägas att hans empiriska insatser eller erfarenheter numera spänner över mycket varierande angreppssätt, tidsserieanalyser av budgetdata, fallstudiesammanställning i universitetsstudierna, analys av enkätdata kring högskoleattityder och jämförande sammanställningar av länderdata.

Vid sidan om dessa positiva omdömen måste antecknas att Lane kanske uppvisar alltför stor otåligghet i sitt arbete, något som kanske accentueras av den nutida kongressande forskarkulturen. Följden av detta har i någon utsträckning varit att Lane inte fullföljer uppnyttandet av de trådar han gripit tag i. Detta resulterar även i en splittrad forskarprofil. Det har samtidigt varit omöjligt att undvika en viss naivitet i vissa empiriska avsnitt i hans skrifter.

På den kvalitativa nivån Lanes bidrag i genomsnitt befinner sig har han ådagalagt en i det närmaste ofattbar produktivitet. Såväl inom det teoretiska avsnittet som inom budgeteringsavsnittet av hans produktion möter vi dessutom sammanhängande block av mycket god kvalitet.

Med hänsyn till tjänstens inriktning skall sägas att Lane inte till alla delar placerar sig centralt. Dock berör en stor andel av de teoretiska bidragen den nödvändiga bakgrunden för tjänsten – komponenten offentlig förvaltning – och de empiriska studierna såväl kring hög-

skolan som kring budgeteringen och kommunerna den särinriktning som fastslagits – regionalpolitik och regional förvaltning.

*Mot bakgrund av ovan sagda kan inte tvekan råda om att Jan-Erik Lane innehar kompetens för den av honom sökta tjänsten.*

Det återstår att rangordna de tre sökandena. Jag kan härvid frånsöka sökanden *Dellenbrant* eftersom jag inte funnit honom inneha kompetens för tjänsten. Det gäller alltså att bestämma ordningsföljden mellan sökandena *Gustafsson* och *Lane*. Den ordningsföljden har framgått redan ur min sammanfattande värdering av dem. Jag har funnit *Gustafsson* inneha tveksam kompetens för tjänsten, medan *Lane* innehar tveklös kompetens. Skillnaden mellan sökandena är klar. För slutsatsen kan flera motiveringar anföras.

Lane har en kvantitativt sett klart omfångsrikare meriterande produktion. Hans teoretiska bidrag har ingen egentlig motsvarighet hos *Gustafsson*. Det är möjligt att *Lane* i empirisk erfarenhet måste ställas bakom *Gustafsson*, men omdömet kan inte gälla om vi beaktar såväl bredd som kvalitet. Då måste *Lane* ställas åtminstone i jämbredd med *Gustafsson*, antagligen lite före. Sambandet mellan teori/empiri förefaller bäst företrätt i *Lanes* budgeteringsundersökningar. Beträffande övriga erfarenheter och meriter nöjer jag mig med konstaterandet att vardera sökandena uppvisar god meritering. Någon anledning att i detta fall närmare sortera i de meriterna finns inte.

Jag ställer alltså de kompetentbefunna sökandena i ordningsföljden:

1. Jan-Erik Lane
2. Gunnel Gustafsson

Åbo, den 14 december 1983

*Krister Ståhlberg*

## Röstmakt vid fackliga kongresser

### *Inledning*

När man skiljer mellan direkt demokrati och representativ demokrati medger man omedelbart att bara den representativa varianten är möjlig i ett modernt samhälle. Den representativa demokratins mål är lika inflytande eller makt för medborgarna eller medlemmarna; däremot råder det inte enighet om det lämpliga medlet i den representativa demokratin. Här finns ett spektrum av olika teorier som från ideologiska utgångspunkt kartlagts av t ex *Pitkin* (*Pitkin*, 1972). Tittar man på proble-

matiken ur en formell ansats – ett konstitutionellt eller stadgemässigt perspektiv – är det fråga om att identifiera röstregler som leder till lika inflytande för dels deltagarna i den representativa församlingen dels för de representerade. I och med att olika röstregler – majoritetsregeln, regeln om kvalificerad majoritet, vetorätsregler – är tänkbara liksom olika principer för hur enskilda delegater kan rösta – kvantitativt röstande respektive kvalitativt röstande – kan lätt diskussionen om hur målet om lika inflytande skall förverkligas bli komplicerad. Läggs därtill variationen i möjligheter att utse delegaterna skulle en diskussion om målet lika inflytande i representativt styrda församlingar kräva en större avhandling.

Vi skall nedan avgränsa debatten till att gälla om principen en man – en röst (kvalitativt röstande) leder till lika inflytande för delegaterna vid fackliga kongresser samt i dess förlängning till lika inflytande för medlemmarna. Vad som nedan redovisas ingår i ett planerat större arbete om representation och makt i olika slag av församlingar.

Att den allmänna regeln om lika representation inte alltid leder till lika inflytande är känt sedan länge, inte minst genom analys av förfarandet med kvantitativt röstande på Labour-partiets kongresser. Principen en man en röst skulle då vara ett säkrare medel att nå målet om lika inflytande i och med att röstetalet inte kvantifieras i relation till den representerande gruppstorleken. Rent intuitivt kunde man kanske tro att majoritetsbeslutsregeln på ett oproblematiskt sätt implicerar att varje delegat eller medlem har lika makt över gruppens eller kongressens beslut, om man tillämpar regeln en man en röst.

Emellertid är det tveksamt om lika representation enligt tolkningen en man en röst är ett tillräckligt villkor för att nå målet om lika inflytande. John F Banzhaf III visade i ett par sinnrika artiklar under 60-talet att man måste skilja mellan lika representation och lika inflytande (Banzhaf, 1965; Banzhaf, 1966; Banzhaf, 1968). Om principen om en man en röst kombineras med principen att elektoral distrikt utser flera kandidater på basis av ett majoritetsbeslut ("vinnaren tar allt"), så resulterar förfarandet i betydande olikheter i inflytande; detta är fallet i fråga om hur den amerikanske presidenten utses. Poängen är här att representationsfrågan gäller om en individ har samma antal röster som andra individer eller om en grupp förfogar över ett röstetal som står i proportion till gruppens medlemmar.

Inflytandeproblematiken däremot har att göra med förmågan att spela en avgörande roll i beslutssammanhang, dvs vid omröstningar. Banzhaf påvisade att en representants eller delegats inflytande i valda församlingar beror av hans/hennes förmåga att vara avgörande i röstsekvenser, vilket kan bero av storleken på den grupp

som delegaten eventuellt tillhör. Å andra sidan hänger en medlems inflytande dels samman med delegatens inflytande, dels beror det av storleken på gruppen som utser delegaten. Banzhaf analyserade centrala politiska beslutsinstitutioner, men analysmetoden kan självfallet även tillämpas på andra slag av organisationer, inom vilka frågor om demokrati och representation är centrala.

I den fackliga rörelsen har alltid funnits en demokratiproblematik som sammanhänger med ambitionen att dels variera representationen efter förbundens storlek dels slå vakt om majoritetsprincipen i versionen en man en röst. Samtidigt som de centrala fackliga organisationerna – LO, TCO samt SACO – vid konstruktionen av sina högsta beslutande organ medger olika antal delegater för olika grupper (förbund) beroende på gruppens medlemsantal tillåter man inte att någon deltagare ges rätt att företräda hela gruppen vid omröstningar och då alltså lägga fler än en röst. Leder detta förfarande till lika makt?

I ett representativt system gäller naturligtvis frågan om varje delegat eller representant har lika makt ytterst jämlikheten mellan de representerade. Principen en man en röst betraktas som ett medel för att förverkliga inte bara målet om lika inflytande för varje representant utan även för det vidare målet om lika representation lika makt för medborgarna eller medlemmarna. Vi har här ett slags medel-mål hierarki enligt vilken lika representation för olika medlemsgrupper tänkes garantera jämlikhet mellan delegaterna, vilken jämställdhet i sin tur avses medföra lika makt. Det finns alltså anledning att undersöka två led vid utvärderingen av ekvationen lika representation lika makt. Har varje delegat och varje medlem lika makt i ett representativt system som bygger på principen en man en röst? Vi skall nedan belysa denna problematik genom en studie av de fackliga organisationernas centralinstanser inom vilka medlemmarna tänkes utöva ett demokratiskt styre genom förbundsrepresentation.

Det bör framhållas att frågan om röstprocedurer inom fackliga organisationer endast är en aspekt på den vidare problematiken om fackets bidrag till samhällets demokrati. Analysen nedan är avsedd att komplettera den omfattande och djupgående penetrering av relationen mellan politisk och facklig demokrati som Agne Gustafsson redovisat (Gustafsson, 1979a; Gustafsson, 1979b).

#### *Hur mäta beslutsmakt*

Det finns olika metoder för att belysa hur delegater och medlemmar utövar inflytande på beslut. En omfattande statsvetenskaplig och sociologisk maktlitteratur har resulterat i en rad distinktioner mellan olika slag av infly-

tande eller makt (Lane & Stenlund, 1984). I svensk samhällsvetenskaplig debatt har knappast försök att med kvantitativa index mäta makt i beslutssituationer gjorts. I en dylik ansats som syftar till att med statistisk modell fastställa en aktörs makt i beslutssituationer antas inflytandet vara en funktion av aktörens förmåga att vara avgörande ("decisive", "pivotal") i den koalition som uppnår minst enkel majoritet i förhållande till samtliga möjliga koalitioner eller röstsekvenser. Man analyserar alls icke varifrån förslaget till beslut kom eller hur pass viktigt beslutet är, eller om det följer en viss ideologi som en aktör (individ, grupp) ansluter sig till. Fokuseringen på enbart förmågan att vara avgörande innebär självfallet en allvarlig begränsning, men den leder till att enkla modeller kan användas för att uppskatta olika aktörers makt.

Det finns i princip två maktindex – Shapley och Shubiks index från 1954 och Banzhaf's index från 1965 – i litteraturen (Brams, 1975). Låt oss kortfattat illustrera hur dessa index beräknas. Banzhaf's maktindex för en aktör baseras på antagandet att alla möjliga koalitioner av röstande är lika sannolika och indexet är summan av sannolikheterna för de koalitioner i vilka vederbörande röstande är avgörande. Att vara avgörande i en koalition med majoritet innebär att om man lämnar koalitionen så faller majoriteten. Vidare kan man vara avgörande i en koalition med röstminoritet genom att ansluta sig till koalitionen och därigenom ändra röstminoriteten till en röstmajoritet.

Antag att en beslutande församling består av tre delegater A, B och C, där A förfogar över fyra röster, B över tre röster samt C över två röster. Vid en omröstning vilken som helst kring ett förslag till beslut kan åtta olika koalitioner bildas alltifrån storkoalitionen där alla stöder förslaget till noll-koalitionen där ingen stöder förslaget. I tabell 1 nedan ges underlag för beräkning av Banzhaf's index i detta exempel.

Tabell 1. Underlag för beräkning av Banzhaf's maktindex

Koalition för förslag	Sannolikhet	Utfall av omröstning	Avgörande
1. A B C	1/8	majoritet	ingen
2. A B	1/8	majoritet	A B
3. A C	1/8	majoritet	A C
4. B C	1/8	majoritet	B C
5. A	1/8	minoritet	B C
6. B	1/8	minoritet	A C
7. C	1/8	minoritet	A B
8. alla emot	1/8	minoritet	ingen

Av tabellen framgår att A är avgörande i koalitioner 2, 3, 6 och 7 dvs i 4 koalitioner alla med sannolikhet 1/8. A's maktvärde är följaktligen 1/2. På samma sätt fås att även B's och C's maktvärden är 1/2. Av exemplet framgår att trots olika röstetal har A, B och C samma makt. Värdet 1/2 skall tolkas så att sannolikheten att en given röstande skall vara avgörande i en slumpvis vald koalition är 1/2, eller så att den röstande är avgörande i hälften av alla möjliga koalitioner. Det normaliserade Banzhaf-indexet fås om vi kräver att summan av maktvärdena skall uppgå till ett. I exemplet ovan får samtliga röstande det normaliserade värdet 1/3. Det har gjorts gällande att man bör föredra det normaliserade värdet framför det icke-normaliserade värdet (Brams, 1975) vilket dock kan ifrågasättas varför vi nedan använder oss av Banzhaf's egentliga index (Stenlund & Lane, 1984).

Shapley-Shubik's maktindex bygger i sin ursprungliga formulering på begreppet "pivotal". Att vara i "pivotal position" innebär att vara den röstande vars röst medför att majoritet för ett förslag uppnås. Förutsättningen är att var och en röstar i tur och ordning t ex först A sedan B och sist C. Shapley-Shubik's index förutsätter att alla sådana möjliga röstsekvenser är lika sannolika. I tabell 2 nedan ges underlag för beräkning av Shapley-Shubik's index.

Tabell 2. Underlag för beräkning av Shapley-Shubik's maktindex

Röstsekvens	Sannolikhet	Pivotal
1. A B C	1/6	B
2. A C B	1/6	C
3. B A C	1/6	A
4. B C A	1/6	C
5. C A B	1/6	A
6. C B A	1/6	B

Shapley-Shubik's index för en röstande är summan av sannolikheterna för de röstsekvenser i vilka vederbörande är pivotal. Maktindex blir i detta exempel 1/3 för samtliga röstande. Till skillnad från Banzhaf's index är Shapley-Shubik's index normaliserat, dvs summerar alltid ihop till ett. Tolkningen av Shapley-Shubik's index är i termer av sannolikheter där i vårt exempel 1/3 innebär att sannolikheten att en given röstande är pivotal i en slumpmässigt vald röstsekvens är 1/3.

Det är möjligt att visa hur Banzhaf's index och Shapley-Shubik's index är relaterade men detta ligger ej inom ramen för denna uppsats (se Stenlund-Lane, 1984); vidare är det möjligt att konstruera nya maktindex utifrån andra sannolikhetsantaganden än de som ligger till grund för Shapley och Shubik's index och Banzhaf's index. Lämpligen utgår man då från den i samhällsveten-

skaplig analys vanliga distinktionen mellan formell eller konstitutionell (stadgemässig) makt och reell makt, dvs det faktiska beslutsinflytandet i beteendeskeenden (Lane & Stenlund, 1984; Stenlund, Bjurulf & Lane, 1984).

Analysen nedan avser enbart formell makt eller den förmåga att vara avgörande som tillkommer delegat och medlem enligt organisationens stadga. För analysen av hur makt och inflytande samt representation realiter ter sig inom facket hänvisas till verk av Leif Lewin med medarbetare samt Ingemar Lindblad (Lewin, 1977; Hadenius, 1976; Svärd, 1982; Lindblad, 1960). Kanske bör framhållas att en formell analys inte alltid är detsamma som en undersökning av något icke verkligt; konstitutioner eller stadgesystem betingar ofta hur faktiskt aktörer uppträder. Fackliga omröstningar präglas av tradition av normen om consensus, vilket inte utesluter att slutresultatet realiter sett är en voteringsseger för en koalition; dvs även ett enhälligt beslut kan vara ett resultat av de olika gruppernas makt.

#### *De fackliga kongresserna*

Enligt organisationsidén för LO, TCO och SACO intar kongressen som samlas med jämna mellanrum den centrala positionen för utformningen av dessa organisationers ställningstaganden i olika samhällsfrågor. Det finns här ingen anledning diskutera en eventuell diskrepans mellan organisationstablå och organisationsverklighet; syftet är inte att undersöka om och i så fall i vilken utsträckning som vissa aktörer tenderar till att ha ett övertag när det gäller att föreslå olika beslut eller utforma sådana. Vi tar här bara upp frågan om vilken makt olika aktörer besitter när det gäller att kunna avgöra voteringar i enlighet med stadgan för hur beslut skall fattas vid kongresserna.

Konstruktionen av LO:s, TCO:s och SACO:s kongresser utgår från principen att de olika medlemsförbunden skall vara representerade i ett slags förhållande till deras medlemstal samt att varje delegat har en röst. En strikt tillämpning av principen en man en röst implicerar självfallet att antalet delegater från ett förbund står i strikt proportion till antalet medlemmar, men ett dylikt förfarande skulle medföra att kongressen måste göras otympligt stor för att de små förbunden skall kunna sända minst en delegat. Principen om strikt proportionalitet tillämpas alltså inte helt konsekvent, vilket får en klar effekt på den enskilde medlemmens maktindex. Låt oss se vilka maktindexvärden som delegater och medlemmar har vid de olika huvudorganisationernas kongresser. Dels redovisas nedan en synkronisk analys baserad på huvudorganisationernas senaste sammankomst, för LO 1981, TCO 1982 samt SACO 1982. Dels görs en diakronisk analys utifrån maktindexvärden för samtliga kongresser över tiden. I den synkroniska delen redovisas

tre slag av maktindexvärden – Banzhafs icke-normaliserade och normaliserade maktindexvärden samt Shapley och Shubiks indexvärden – med syftet att introducera ett tänkande kring kvantitativa metoder att mäta makt i svensk samhällsvetenskaplig debatt; dock bygger framställningen i både den synkroniska och diakroniska delen på ett index – Banzhafs icke-normaliserade index – då detta har de mera attraktiva egenskaperna ur statsvetenskaplig aspekt. Det finns inga sakliga skäl anta att vissa koalitioner som storkoalitionen och nollkoalitionen är mera sannolika än andra koalitioner som Shapley and Shubiks index utgår från; ej heller bör man tvinga in analysen i kravet att maktvärden skall addera till ett, såsom Banzhafs normaliserade index postulerar.

#### *Synkronisk ansats*

1981 omfattade LO-kongressen 24 förbund med tillsammans 360 ombud, vilka utsågs på förbundsbasis. Utan överdrift kan man karakterisera förbundsstrukturen såsom ojämn; den bestod av två större förbund – Kommunalarbetsförbundet och Metall, fyra mellanstora förbund samt en rad mindre förbund. Proportionalitetsprincipen för relationen medlemsantal – ombudsantal på LO-kongressen tillämpas strikt enbart på förbund över en viss minimistorlek; förbund som befann sig under denna gräns medgavs en representation som var större än förbundets relativa medlemstal. Dock, avvikelserna var när det gäller de mindre förbunden inte iögonfallande, men uppenbart är att de olika förbunden företräds inte av en ombudsandel av LO-kongressen som strikt följer förbundets medlemsandel av hela LO-gruppen. Det bör kanske framhållas att det också finns mindre förbund som är underrepresenterade, dvs avvikelserna från proportionalitetsprincipen kan slå åt bägge hållen.

Tittar vi sedan på TCO-kongressen kan vi konstatera att förbundsstrukturen är annorlunda LO:s; TCO:s förbundsstruktur såsom den framträder i antalet delegater för de olika förbunden var mera spetsig i det att det bland 20 förbund med sammanlagt 200 ombud fanns bara ett stort förbund – SIF – med en medlemsandel på hela 29 %. Man kan säga att Kommunaltjänstemannaförbundet, Statstjänstemannaförbundet samt Handels-tjänstemannaförbundet intog en mellanställning med cirka 10–15 % av medlemmarna; det fanns flera mindre förbund med medlemsandelar på cirka 5 %, men typiskt för TCO var det relativt sett stora antalet förbund med mycket små medlemsandelar.

Mera jämn var då förbundsstrukturen på SACO-kongressen i det att skillnaden mellan det största förbundet och det minsta inte var alls lika drastisk som i fråga om LO och TCO. Det fanns inget förbund med en större medlemsandel än 16 % – Lärarnas Riksförbund. Diffe-

rensorna mellan de mindre och de medelstora förbunden var inte på samma sätt iögonfallande. Majoriteten av förbunden ligger på en nivå mellan 1 % och 4 % – eller 21 av 26 förbund. Blott två förbund underskred 1 %-gränsen mot 8 dylika förbund inom TCO och 7 inom LO. Vi kan i fråga om SACO konstatera att avvikelserna från en helt strikt proportionalitetsprincip mellan medlemsandel och ombudsandel var betydande – faktiskt större än i fråga om LO och TCO. Det bör dock betonas att avvikelserna slog åt bägge hållen, dvs vissa förbund hade en större ombudsandel medan andra hade en lägre än vad strikt proportionalitet skulle medföra. Det är möjligt att den jämnare förbundsstrukturen hos SACO medför vissa svårigheter att få ombudsandel att passa med medlemsandel.

I tabellerna 3, 4 och 5 presenteras maktindexvärden för huvudorganisationernas senaste kongresser; resultaten kan sammanfattas i ett par generaliseringar som täcker samtliga tre huvudorganisationer, låt vara att man bör peka på de skillnader i maktindexvärden som betingas av de olika förbundsstrukturerna.

#### (a) Icke-proportionalitet

Storleksskillnaderna mellan förbunden förstärks i makt-skillnaderna mellan förbunden i det att de riktigt stora förbunden helt dominerar trots att de inte når upp till en ombudsandel på 51 %. Ju mera spetsig förbundsstrukturen är desto mer gäller att makt inte är proportionell till antalet representanter. Inom LO har Kommunalarbetareförbundet en medlemsandel på 29 % men förbundet kan påverka besluten med en sannolikhet av .72, dvs i betydligt mer än vart annat beslut är Kommunalarbetareförbundets ställningstagande avgörande. På liknande sätt förstärks Metalls ställning; Metall har en femtedel av medlemskåren inom LO men förbundet kan var avgörande i nästan 50 % av samtliga beslut.

Inom TCO har SIF en motsvarande dominerande ställning; detta förbund som har en medlemsandel på 28 % är avgörande i 74 % av besluten; det har ett medlemstal som är 2.8 gånger större än HTF:s men dess Banzhaf-värde är 3.4 gånger större än HTF:s maktindexvärde. Vi kan slå fast att ju större en grupp är desto högre är disproportionen mellan medlemsandel och maktindexvärde. Jämför man kvoten mellan två förbunds maktindexvärden med kvoten mellan medlemsandelar för samma förbund kan just denna storlekseffekt konstateras: SIF:s maktindex värde är nästan dubbelt så stort som det lilla Apoteks-tjänstemannaförbundets maktindex som om det skulle bygga på storleksskillnaden mellan respektive förbunds medlemsandelar. Om medlemsandelen ökar med en enhet inom TCO så ökar Banzhaf-värdet med 1.3 enheter.

På samma sätt gäller vid SACO:s kongress att makt i omröstningar inte är proportionell mot medlemsandel eller andelen ombud. En minskning av storleksskillnaderna mellan förbund ger inte upphov till en situation där makten är en proportionell funktion av andelen ombudsmän; trots att skillnaden i medlemsantal och ombudsandel är liten mellan Lärarnas Riksförbund och Sveriges Civilingenjörsförbund föreligger en betydande skillnad i fråga om sannolikheten att vara avgörande vid kongressomröstningar; sannolikheten för att LR är avgörande i ett beslut är .59 baserat på en medlemsandel på 16 % medan sannolikheten för att ingenjörsförbundet är avgörande uppgår till .40 utifrån en medlemsandel på 14 %, dvs om medlemsandelen ökar med 1.1 ökar Banzhaf-talet med 1.5.

#### (b) Delegatdifferenser

Går vi från förbunds-nivå till delegatnivå kan vi slå fast utifrån maktindex-talen att varje delegat inte har samma makt. Divideras det aggregerade maktindexvärdet för förbundet med antalet ombud gäller att varje ombud inte väger lika tungt trots föresatsen med en man – en röst. På LO-kongressen 1981 hade Kommunalarbetareförbundets representant cirka 30 % mer makt än representanterna för följande förbund: Bleck & Plåt, Frisör, Gruv, Musik, Målare och Sjöfolk. Att just de största förbunden intar en särställning trots föresatsen om en proportionalitet mellan antalet ombud och antalet medlemmar följer av omröstningsmaktens logik, som resulterar i att ombud från dessa förbund kommer att vara mer jämlika än andra. En Metalldelegat är således betydligt starkare i omröstningar än flertalet representanter för andra förbund – eller cirka 14 % starkare i makt-hänseende.

I fråga om TCO:s delegater kan vi då förutsäga att SIF:s ombud kommer att inta en särställning; mycket riktigt har en representant för SIF 20 % mera makt än övriga TCO-delegater, vilket sannerligen inte är en mindre avvikelse från principen att alla delegater skall ha samma formella röstmakt. Det kan knappast vara blott ett formellt faktum att SIF-ombuden är så mycket starkare i omröstningar än delegaterna för andra förbund; rimligen måste detta få konsekvenser för de faktiska makt- och inflytandeförhållandena – låt vara att det innebär en annan utredning att kartlägga i vilken utsträckning som kongressens beslut överensstämmer med SIF:s speciella mening.

Inom SACO intar LR:s ombud liksom SCF:s representanter en särställning i det att de har mera formella möjligheter att påverka beslut – en delegat från LR har 20 % makt och en SCF:s representant 13 % mer makt än ombuden från de andra förbunden.

Tabell 3. Representation och makt vid LO-kongressen 1981

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Banzhaf norm. index	Shapely-Shubik index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Beklädnadsarbetarna	2.03	2.00	.043	.018	.018	1.62	1.02
Bleck- och plåt	.27	.33	.007	.003	.003	1.99	1.00
Byggnadsarbetare	5.87	5.67	.122	.052	.053	1.61	1.03
Elektriker	1.30	1.33	.029	.012	.012	1.71	1.04
Fabriksarbetare	4.47	4.33	.093	.040	.040	1.60	1.02
Fastighetsanställda	1.96	2.00	.043	.018	.018	1.69	1.02
Frisöranställda	.22	.33	.007	.003	.003	2.49	1.00
Försäkringsanställda	1.25	1.33	.029	.012	.012	1.78	1.04
Grafiska	1.99	2.00	.043	.018	.018	1.66	1.02
Gruvindustriarbetare	.54	.33	.007	.003	.003	1.00	1.00
Handelsanställda	7.84	7.67	.167	.071	.074	1.63	1.04
Hotell- och restaurang	1.57	1.67	.036	.015	.015	1.76	1.03
Kommunalarbetare	27.29	27.33	.722	.309	.342	2.03	1.28
Lantarbetare	.57	.67	.014	.006	.006	1.88	1.00
Livsmedelsarbetare	2.69	2.67	.057	.025	.024	1.63	1.02
Metallindustriarbetare	20.01	20.00	.478	.204	.222	1.83	1.14
Musiker	.53	.33	.007	.003	.003	1.01	1.00
Målare	.92	1.00	.021	.009	.009	1.76	1.00
Pappesindustriarbetare	2.21	2.33	.050	.021	.021	1.74	1.02
Sjöfolk	.59	.67	.014	.006	.006	1.84	1.00
Skogsarbetare	1.25	1.33	.029	.012	.012	1.77	1.04
Statsanställda	8.33	8.33	.182	.078	.081	1.68	1.04
Transportarbetare	2.61	2.67	.057	.025	.024	1.67	1.02
Träindustriarbetare	3.69	3.67	.079	.034	.034	1.64	1.03

Tabell 4. Representation och makt vid TCO-kongressen 1982

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Banzhaf norm index	Shapely-Shubik index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Svenska industritjänstemannaförb. (SIF)	28.29	28.0	.735	.320	.353	1.71	1.19
Sv. kommunaltjänstemannaförb. (SKTF)	15.05	15.0	.336	.146	.156	1.47	1.02
Statstjänstemannaförbundet (ST)	12.00	12.0	.263	.115	.120	1.44	1.00
Handelstjänstemannaförbundet (HTF)	10.09	10.0	.217	.094	.098	1.42	1.00
Svenska fackläraryörbundet (SFL)	7.16	7.0	.150	.065	.067	1.38	.97
Sveriges läraryörbund (SL)	6.79	6.5	.139	.061	.062	1.35	.97
Sv. hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund (SHSTF)	6.66	6.5	.139	.061	.062	1.36	.97
Svenska bankmannaförbundet (SBmf)	4.03	4.0	.085	.037	.037	1.39	.97
Svenska polisförbundet (SPF)	1.88	2.0	.042	.018	.018	1.47	.97
Försäkringstjänstemannaförbundet (FTF)	1.59	1.5	.032	.014	.014	1.33	.97
Försvarets civila tjänstemannaförb. (FCTF)	1.49	1.5	.032	.014	.014	1.43	.97
Officerarnas riksförbund (ORF)	1.33	1.5	.032	.014	.014	1.59	.97
Svenska journalistförbundet (SJF)	.93	1.0	.021	.009	.009	1.49	.96
Apotekstjänstemannaförbundet (ATF)	.72	.5	.011	.005	.004	1.00	1.00
Posttjänstemännens förening (PF)	.52	.5	.011	.005	.004	1.40	1.00
Svenska tulltjänstemannaförbundet (STF)	.43	.5	.011	.005	.004	1.66	1.00
Svenska teaterförbundet (TF)	.41	.5	.011	.005	.004	1.79	1.00
Sveriges fartygsbefälsförening (SFBF)	.37	.5	.011	.005	.004	1.94	1.00
Svenska folkhögskolans läraryörb. (SFHL)	.15	.5	.011	.005	.004	4.71	1.00
Skogs- och lantbrukstjänstem.förb. (SLF)	.12	.5	.011	.005	.004	5.90	1.00

Tabell 5. Representation och makt vid SACO-kongressen 1982

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Banzhaf norm. index	Shapely-Shubik index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Lärarnas riksförbund	15.89	18.5	.585	.205	.212	1.85	1.22
Sveriges civilingenjörsförbund	13.96	13.5	.397	.139	.145	1.42	1.13
Sveriges läkarförbund	10.09	9.5	.269	.094	.097	1.33	1.09
JUSEK	9.76	9.5	.269	.094	.097	1.38	1.09
SSR	6.52	7.0	.195	.068	.070	1.49	1.07
Sveriges tandläkarförbund	4.55	4.0	.110	.038	.039	1.20	1.05
Svenska officersförbundet	3.49	3.5	.096	.033	.034	1.36	1.04
Reservofficerarnas centralförbund	3.27	.5	.014	.005	.005	.20	1.00
DIK-förbundet	3.19	3.5	.096	.033	.034	1.50	1.04
Leg. sjukgymnasters riksförbund	2.69	2.5	.068	.024	.024	1.27	1.05
Sveriges farmaceutförbund	2.33	3.0	.082	.029	.029	1.76	1.05
Sveriges psykologförbund	2.32	2.0	.055	.019	.019	1.17	1.04
Allmänna tjänstemannaförbundet	2.13	2.5	.068	.024	.024	1.60	1.05
Civilekonomernas riksförbund	2.09	2.0	.055	.019	.019	1.29	1.04
Arkitektförbundet	2.00	2.0	.055	.019	.019	1.36	1.04
Ingenjörssförbundet TLI	1.80	2.0	.055	.019	.019	1.50	1.04
Svenska kyrkans personalförbund	1.78	1.5	.041	.014	.014	1.13	1.03
Sveriges naturvetareförbund	1.78	2.5	.068	.024	.024	1.91	1.05
Universitetsläraryrket	1.64	1.5	.041	.014	.014	1.22	1.03
SUHAF	1.59	1.5	.041	.014	.014	1.26	1.03
Skolledarförbundet	1.59	2.0	.055	.019	.019	1.71	1.04
SJTF (järnvägstjänstemännen)	1.53	1.5	.041	.014	.014	1.31	1.03
Förbundet Sveriges arbetsterapeuter	1.41	1.5	.041	.014	.014	1.43	1.03
Agrifack	1.33	1.5	.041	.014	.014	1.51	1.03
Sveriges veterinärförbund	.65	.5	.014	.005	.005	1.00	1.00
SJFR (jägmästare och forstmästare)	.61	.5	.014	.005	.005	1.08	1.00



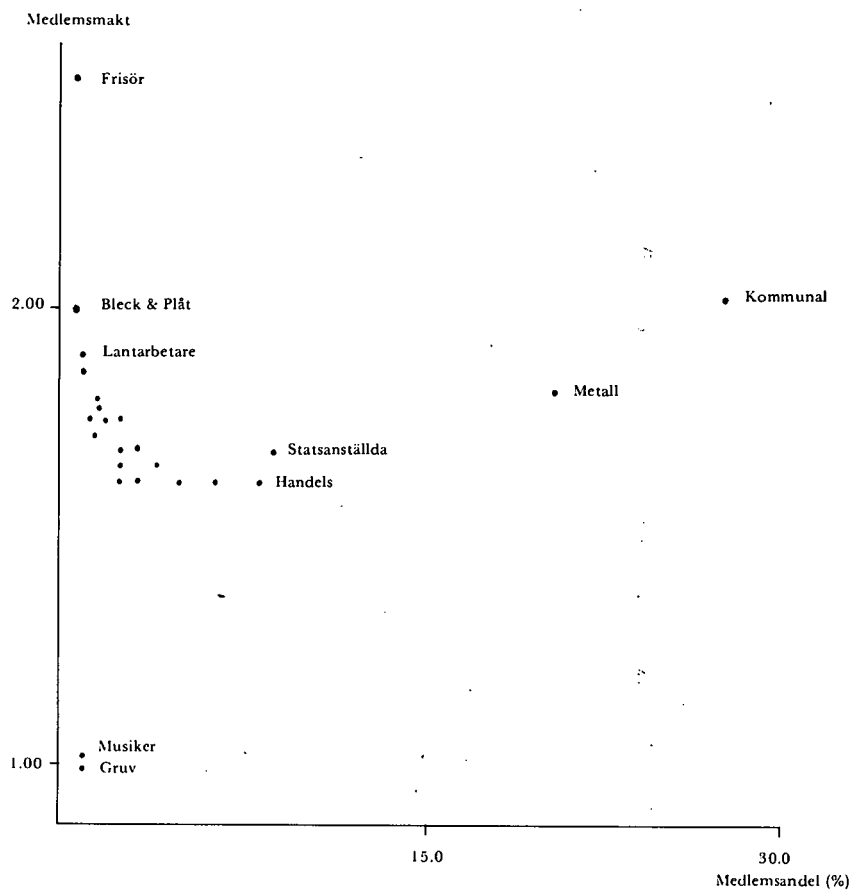
## (c) Medlemsjämlighet

Man skulle kunna tro att kombinationen av principen om proportionalitet mellan antalet delegater och antalet medlemmar i förening med att varje delegat endast lägger en röst skulle resultera i en situation där varje medlem väger lika tungt. Avvikelserna från detta önskvärda tillstånd skulle då enbart bero på nödvändigheten att rucka något på proportionalitetsprincipen i syfte att medge någon representation för mycket små förbund. En maktanalys baserad på antagandet att förbunden röstar som block medför att man måste revidera föreställningen om lika inflytande för varje medlem. Den särställning som de större förbundens delegater intar resulterar i att medlemmar inom dessa förbund har större inflytande än medlemmar inom mindre förbund.

Emellertid finns det ännu en anledning till kraftiga avvikelser från medlemsjämlighetsidealet. De verkligt

små förbunden som inte har en representation som står i förhållande till deras medlemsandel kommer att ge sina medlemmar ett inflytande som går vida över det som tillkommer medlemmar i förbund där avvikelserna från strikt proportionalitet inte är lika iögonfallande. Ett intressant resultat från analysen av LO-kongressen 1981 är att medlemmarna i de små förbunden har en maktställning som inte alls står i proportion till förbundens ställning inom hela LO-gruppen – ett säkerligen förbiset faktum i diskussionen om inflytande inom facket. Det må vara att dessa förbund väger mycket lätt såsom förbund inom LO, men individuellt sett intar medlemmarna i dessa förbund en maktställning som är långt starkare än medlemmarnas i de stora förbunden. För LO-kongressen gäller att förhållandet mellan medlemsmakt och förbundsstorlek är U-format (Diagram 1).

Diagram 1. Medlemsmakt och medlemsandelar vid LO-kongressen 1981

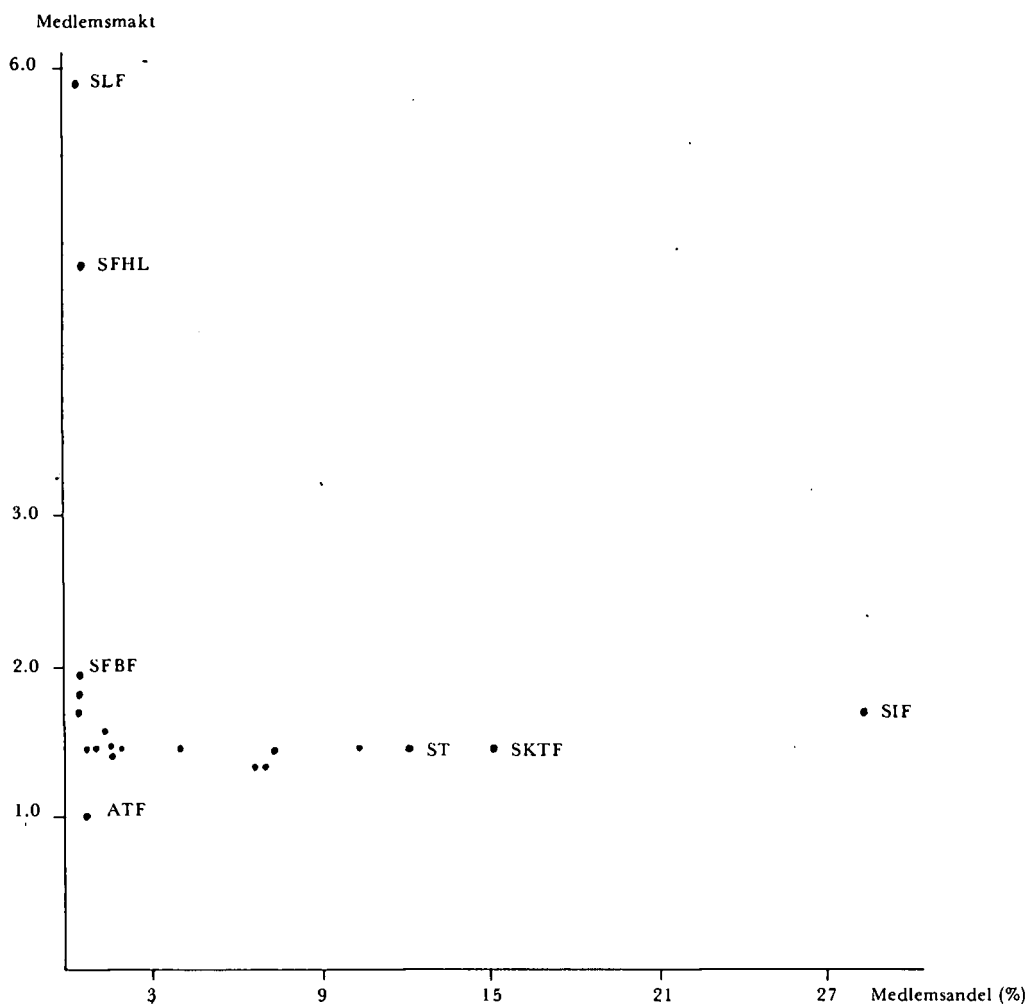


Såsom framgår av diagrammet har en medlem i Frisörsförbundet med 4 000 medlemmar eller en medlem i Bleck- & Plåtarbetareförbundet med 5 000 medlemmar dubbelt så mycket inflytande som en medlem i Gruvarbetareförbundet eller Musikerarbetareförbundet med cirka 10 000 medlemmar. Märkligt nog når inte en medlem i det dominerande Kommunalarbetareförbundet med cirka 515 000 medlemmar upp till samma maktvärde som en medlem i det lilla Frisörsförbundet. Generellt gäller att de större förbundens medlemmar har mera

inflytande än de övriga förbunds medlemmar med undantag för de verkligt minimala förbundens medlemmar, som väger tyngre än samtliga förbunds medlemmar.

Tendensen till favorisering av medlemmar inom verkligt små förbund framträder som ett av de typiska karakteristika för TCO-kongressen 1982. Man kan nästan säga att den enskilde förbundsmedlemmens makt står i ett omvänt proportionellt förhållande till storleken på det förbund han/hon tillhör (Diagram 2).

Diagram 2. Medlemsmakt och medlemsandelar vid TCO-kongressen 1982

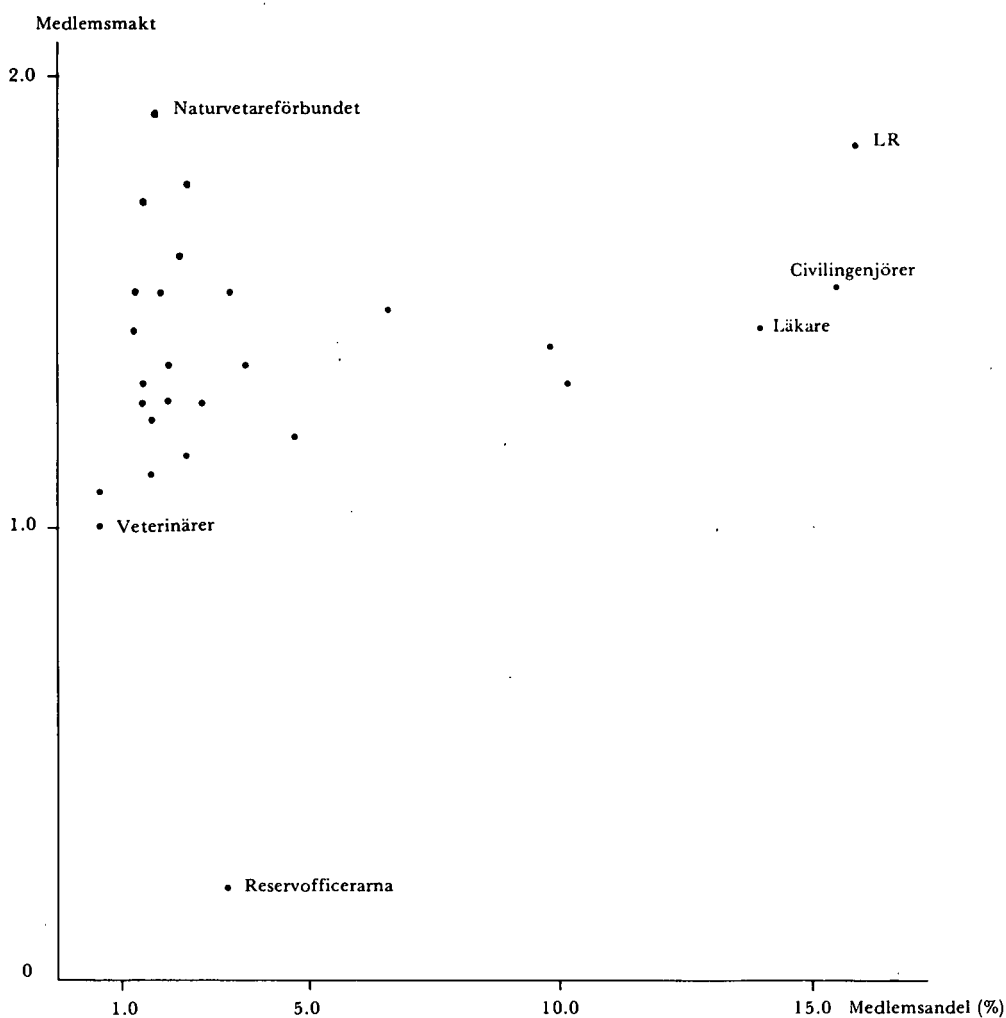


Av diagrammet framgår att en medlem i det icke obetydliga SL har en långt mindre makt än en medlem i de obetydliga SLF och SFHL vid TCO-kongressen. Förhållandet beror på den mycket ojämna förbundsstrukturen inom TCO med ett flertal mycket små förbund – hela 8 förbund av 20 har en medlemsandel som understiger 1 %. Skulle man kräva att varje förbund representeras strikt i förhållande till andelen medlemmar av TCO-gruppen innebure det att antingen blev TCO-kongres-

sen otympligt stor eller så skulle en rad förbund inte få sända någon delegat.

I och med att relationen mellan ombudsandel och medlemsandel är mindre konsekvent genomförd vad gäller SACO erhålls en situation där maktindexvärdena för den enskilde medlemmen varierar kraftigt men inte som ett resultat av storleken på förbundet i fråga (Diagram 3).

Diagram 3. Medlemsmakt och medlemsandelar vid SACO-kongressen 1982



Det stora antalet små förbund inom SACO i förening med att det inte alltid går att fördela ombud efter medlemsstorlek om kongresserna inte skall bli för stora leder till att det kan vara något godtyckligt om ett förbund har ett ombud mer eller mindre. Detta ger upphov till en fördelning av makt för de enskilda medlemmarna via sin ombudsrepresentation vid SACO-kongresserna som varierar kraftigt på ett systematiskt sätt.

#### (d) Sammanfattning

Vi har ovan visat att makt – på kollektiv nivå liksom på individnivå – inte är proportionell till medlemsantal vid fackliga kongresser trots att dessas omröstningar bygger på principen en man en röst. Även om förbunden vid LO:s, TCO:s och SACO:s kongresser är representerade i ett någorlunda klart förhållande till förbundens medlemsandel gäller att fördelningen av makt eller inflytande *inte* följer representationsfördelningen. Större förbund har större makt än vad deras medlemsandel implicerar, vilket ger delegater i mycket stora förbund en långt starkare ställning än delegater från mycket små förbund. Medlemmar i mycket små och mycket stora förbund har via sina representanter vid kongresserna ett betydande inflytandeövertag i förhållande till medlemmar i andra förbund. En Banzhaf-analys av de fackliga huvudorganisationerna ger en antydning om att makt och inflytande i dessa organisationer *inte* är jämnt fördelade trots den kraftiga betoningen av en demokratiideologi i dessa organisationer.

Begränsningen i analysen bör explicit påpekas; den är av två slag: enbart formell eller stadgemässig makt har underkastats analys; det maktbegrepp som används är enkelt. Det är möjligt att en analys av reell makt utifrån ett annat makt- eller inflytandebegrepp kan ge andra resultat; en förutsättning är att förbundstillhörighet har betydelse för hur enskilda delegater röstar, dvs vi har antagit att varje delegat röstar i överensstämmelse med en allmän målfunktion för förbundet i fråga samt att varje koalition mellan varje förbund är lika sannolik.

Gör man andra antaganden blir maktvärdena andra.

Att analysen har dessa ovan nämnda begränsningar innebär inte att den är felaktig eller irrelevant. Genom explicita modellantaganden kan en mera strikt maktmodell skattas och kvantitativa maktvärden beräknas. Analysen torde identifiera en sida av makt och inflytande i fackliga organisationer, vilken kanske inte kommer till uttryck i faktiska omröstningar som ju präglas av enighetsprincipen men som kan reflekteras i beslutens mer eller mindre överensstämmelse med de större förbunds-åsikter.

#### Diakronisk analys

I statsvetenskaplig debatt har frågor kring centraliseringen av fackföreningarna tilldragit sig stort intresse (Westerståhl, 1945; Lindblad, 1960; Back, 1963; Back 1977; Hadenius, 1976). Dels har man analyserat maktförskjutningen till förmån för LO gentemot de olika förbunden, dels har trenden mot starkare förbundsstyrelser och uppkomsten av ett ombudsmannastyre observerats. Det empiriska materialet som ligger till grund för dessa olika teser om maktutövning inom fackföreningsrörelsen i ett tidsperspektiv består i stor utsträckning av stadgar och statistik över de olika sekretariatens tillväxt. Man har inte använt omröstningsdata eller någon slags kvantitativ modellteknik för att belysa hur makt och inflytande utvecklats inom fackföreningsrörelsen.

Det kan vara av intresse att komplettera tidigare gjorda analyser av centraliseringstrenden med en längdsnittsanalys av maktindexvärden. Vi använder då Banzhaf's icke normaliserade index för att undersöka hur delegatmakt och medlemsmakt förändrats vid LO:s kongresser sedan 1917. Det empiriska underlaget för analysen redovisas i tabellerna 6–9, vilka täcker tiden 1917–1971. För att uppnå jämförbarhet har ett förbunds värden konstanthållits – det stora Metallindustriarbetareförbundet. Tillvägagångssättet är med andra ord något annorlunda här än i tvärsnittsanalysen.

Tabell 6. Representation och makt vid LO-kongressen 1917

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Träarbetare	7.89	7.72	.154	.74	.77
Bleck- och plåt	.95	.96	.019	.76	.76
Sågverksindustri	7.11	7.07	.141	.76	.77
Målare	1.39	1.29	.025	.68	.75
Skrädderi	1.83	1.61	.031	.64	.74
Sko- och läderindustri	3.49	3.54	.070	.76	.76
Tobaksarbetare	1.64	1.61	.031	.72	.74
Bageri- och konditori	2.19	1.93	.038	.66	.76
Bryggeriindustri	1.13	.96	.019	.64	.76
Handskarbetare	.11	.32	.006	2.12	.72
Grov- och fabriks	16.51	16.72	.350	.81	.81
Tunnbinderiarbetare	.27	.32	.006	.85	.72
Gjutare	2.89	2.89	.057	.75	.76
De förenade förbunden	1.71	1.61	.031	.69	.74
Murare	1.98	1.93	.038	.73	.76
Stenindustri	1.28	1.29	.025	.74	.75
Gruv	1.27	1.29	.025	.75	.75
Sadelmakare och tapetser.	.58	.32	.006	.40	.72
Bokbindare	.68	.64	.012	.67	.72
Väg- och vattenbyggnad	.97	.96	.019	.75	.76
Transport	4.19	4.18	.082	.75	.76
Kommunal	4.03	3.86	.076	.72	.76
Kakelugnsmakare	.16	.32	.006	1.47	.72
Slakteri och charkuteri	.66	.64	.012	.69	.72
Handels	1.07	.96	.019	.68	.76
Hattarbetare	.07	.32	.006	3.19	.72
Litografiska	.18	.32	.006	1.26	.72
Metall	33.69	34.08	.884	1.00	1.00
Folkets ombudsmannaför.	.07	.32	.006	3.13	.72

Tabell 7. Representation och makt vid LO-kongressen 1941

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Beklädnads	3.60	3.45	.101	.77	.78
Bleck- och plåt	.35	.49	.014	1.08	.76
Bokbindare	1.01	.99	.028	.76	.76
Bryggeriindustri	.96	.99	.028	.80	.76
Byggnads	4.83	4.93	.146	.83	.79
Civil.förvaltn. personal	.36	.49	.014	1.05	.76
De förenade förbunden	1.75	1.97	.057	.89	.77
Elektriker	1.35	1.48	.043	.87	.78
Fastighets	.73	.99	.028	1.04	.76
Frisör	.40	.49	.014	.97	.76
Järnvägsmanna	5.19	4.93	.146	.77	.79
Kakel- och plattarbetare	.06	.49	.014	6.30	.76
Kommunal	5.70	5.42	.161	.77	.79
Lantarbetare	5.04	4.93	.146	.79	.79
Litografi	.36	.49	.014	1.05	.76
Livsmedels	3.63	3.45	.101	.76	.78
Metall	22.19	21.67	.812	1.00	1.00
Murare	1.45	.148	.043	.81	.78
Musiker	1.06	.99	.028	.72	.76
Målare	1.87	1.97	.057	.83	.77
Pappersindustri	4.52	4.43	.131	.79	.79
Postmänna	1.15	.99	.028	.67	.76
Sadelmakare och tapetsetsare	.48	.49	.014	.80	.76
Sjöfolk	1.21	.99	.028	.63	.76
Sko- och läderindustri	1.69	1.48	.043	.70	.78
Skogs- och flottning	4.97	4.93	.146	.80	.79
Skorstensfejare	.08	.49	.014	4.90	.76
Statens sjukhuspersonal	.53	.49	.014	.72	.76
Statens vattenfallsverk	.05	.49	.014	8.48	.76
Stenindustri	1.02	.99	.028	.75	.76
Sågverksindustri	3.05	2.96	.086	.77	.78
Telegraf och telefon	1.35	1.48	.043	.87	.78
Textilarbetare	4.90	4.93	.146	.81	.79
Tobaksindustri	.30	.49	.014	1.27	.76
Transport	4.41	4.43	.131	.81	.79
Träindustri	3.68	3.45	.101	.75	.78
Typograf	1.49	1.48	.043	.79	.78
Väg- och vattenbyggnad	3.24	2.96	.086	.73	.78

Tabell 8. Representation och makt vid LO-kongressen 1956

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Beklädnads	2.78	2.67	.085	.81	.83
Bleck- och plåt	.26	.33	.010	1.00	.79
Bokbindare	.84	1.00	.031	.98	.81
Bryggeriindustri	.59	.67	.021	.94	.82
Byggnads	9.56	9.33	.312	.87	.88
Civilförvaltn. personal	.50	.67	.021	1.12	.82
De förenade förbunden	1.07	1.00	.031	.77	.81
Elektriker	1.43	1.33	.042	.78	.82
Fabriksarbetare	4.64	4.67	.150	.86	.84
Fastighets	1.76	1.67	.053	.80	.83
Frisör	.32	.33	.010	.83	.79
Fängvårdsmanna	.11	.33	.010	2.33	.79
Försvarsverkens civila	1.38	1.33	.042	.81	.82
Försäkringsfunktionärer	.67	.67	.021	.84	.82
Gjutare	.86	1.00	.031	.96	.81
Gruv	.90	1.00	.031	.91	.81
Handels	6.12	6.00	.195	.85	.85
Hotell- och restaurang	1.92	2.00	.063	.87	.82
Järnvägsmanna	4.59	4.67	.150	.87	.84
Kommunal	7.50	7.33	.240	.85	.86
Lantarbetare	2.66	2.67	.085	.85	.83
Litograf	.36	.33	.010	.74	.79
Livsmedels	2.77	2.67	.085	.81	.83
Metall	17.58	17.33	.662	1.00	1.00
Murare	1.14	1.00	.031	.72	.81
Musiker	1.27	1.33	.042	.88	.82
Målare	1.42	1.33	.042	.79	.82
Pappersindustri	3.11	3.00	.096	.82	.84
Postmanna	1.31	1.33	.042	.85	.82
Sadelmakare och tapetserare	.39	.33	.010	.68	.79
Sjöfolks	1.05	1.00	.031	.78	.81
Sko- och läderindustri	.78	.67	.021	.71	.82
Skogs- och flottning	2.73	2.67	.085	.83	.83
Skorstensfejare	.07	.33	.010	3.81	.79
Statens sjukhuspersonal	.58	.67	.021	.96	.82
Stenindustri	.37	.33	.010	.71	.79
Teleförbundet	1.44	1.33	.042	.78	.82
Textilarbetare	2.92	3.00	.096	.87	.84
Tobaksindustri	.14	.33	.010	1.96	.79
Transport	3.20	3.33	.106	.88	.83
Träindustri	4.48	4.33	.139	.82	.84
Typograf	1.17	1.00	.031	.70	.81
Vattenfallsverken	.10	.33	.010	2.78	.79
Vägarbetare	1.18	1.33	.042	.92	.82

Tabell 9. Representation och makt vid LO-kongressen 1971

Förbund	Andel medlemmar (%)	Andel ombud (%)	Banzhaf ej norm. index	Medlemsmakt	Delegatmakt
Beklädnads	1.67	1.67	.041	.84	.83
Bleck- och plåt	.28	.33	.008	.98	.81
Bokbindare	.80	.67	.016	.68	.81
Byggnads	10.68	9.67	.247	.79	.86
Elektriker	1.57	1.67	.041	.90	.83
Fabriks	5.43	5.33	.133	.84	.84
Fastighets	1.54	1.67	.041	.91	.83
Frisör	.37	.33	.008	.75	.81
Försäkringsanställda	.94	1.00	.024	.88	.81
Gruv	.73	.67	.016	.75	.81
Handels	7.05	7.33	.185	.90	.85
Hotell- och restaurang	1.57	1.67	.041	.89	.83
Kommunal	13.92	15.00	.401	.99	.90
Lantarbetare	.89	.67	.016	.62	.81
Litograf	.38	.33	.008	.72	.81
Livsmedel	3.47	3.33	.082	.81	.83
Metall	22.29	22.00	.650	1.00	.100
Musiker	.59	.67	.016	.93	.81
Målare	1.49	1.33	.033	.76	.84
Pappesindustri	2.68	2.67	.066	.84	.84
Sjöfolk	.84	1.00	.024	.97	.81
Skö- och läderarbetare	.64	.67	.016	.86	.81
Skogsarbetare	1.63	1.67	.041	.86	.83
Skorstensfejare	.07	.33	.008	4.08	.81
Statsanställda	8.75	9.33	.238	.93	.86
Textilarbetare	1.44	1.33	.033	.79	.84
Transport	2.79	2.67	.066	.81	.84
Träindustri	4.42	4.00	.099	.77	.84
Typograf	1.06	1.00	.024	.79	.81



Om centralisering betyder färre förbund vid fackföreningsrörelsens högsta beslutande organ – LO-kongressen – kan vi konstatera att det inte föreligger en entydig trend mot centralisering. 1917 års kongress samlade trettio förbund, vilket tal under mellankrigstiden kom att stiga betydligt i och med den fackliga mobiliseringen i industrisamhällets framväxt. 1941 räknade kongressen hela trettioåtta förbund, en siffra som fram till 1956 hade stigit ytterligare till fyrtiosex förbund. Under sextioalets sätter däremot en sammanläggningstendens in som bringar ned antalet förbund till samma antal som kunde konstateras om 1917 års kongress. 1971 är antalet förbund åter trettio. I själva verket är det fråga om en betydande ökning av antalet verkligt små förbund från slutet av första världskriget fram till sextioalets. 1917 fanns elva förbund med en medlemskvot understigande en procent; motsvarande tal var 1941 tolv förbund och 1956 hela sjutton förbund. Vid 1971 års kongress har antalet mindre förbund reducerats till elva igen.

Om centralisering innebär mer av hierarki i förbundsstrukturen på kongressen – mer av spetsighet i den vertikala organisationsstrukturen – kan slås fast att det knappast föreligger någon egentlig centraliseringstendens. 1917 återfinns vi ett förbund som har en helt avvikande storlek – Metall med nästan 34 % av medlemsantalet i LO. En dylik position finns inte i strukturen för 1941 års, 1956 års eller 1971 års kongresser. Tvärtom har Metalls höga medlemsandel pressats ner för att 1971 uppgå till 22 %. Som bekant är numera Metall inte längre det största förbundet inom LO. 1917 fanns flera större förbund vid sidan om Metall: Grov- och Fabriks med nästan 17 %, Träarbetare med cirka 8 %, Sågverksindustri hade 7 % och Transport och Kommunal 4 % vardera. Förbundsstrukturen är knappast mera spetsig 1971; vid sidan om Metall återfinns på samma sätt fem förbund med en större medlemskvot vid sidan om Metall: Kommunal med 14 %, Byggnads med 11 %, Statsanställda hade cirka 9 % medan Handels och Fabriks nådde något över 5 % (7 %, 5 %). Vid kongresserna 1941 och 1956 är faktiskt förbundsstrukturen *mindre* hierarkisk än 1917.

Dessa data och denna approach stöder inte centraliseringshypotesen, men då har bara antalet förbund och medlemskvoter undersökts. Det väsentliga är här självfallet att titta på maktindexvärdena för delegatmakt och medlemsmakt. Centraliseringstanken måste då rimligen implicera att fördelningen av delegatmakt och medlemsmakt blivit skevare över tiden, dvs de större förbundens delegatmakt och medlemsmakt skall ha ökat visavi de mindre förbunden samt generellt bör skillnaderna mellan olika förbunds delegatmakt och medlemsmakt ha ökat. Så är emellertid *inte* fallet. Vid 1917 års kongress intar ett förbund en helt dominerande maktposition;

Metall kan vara avgörande i snart sagt varje beslut (Banzhaf-talet = .884); dess delegater har i genomsnitt 25 % mer inflytande än övriga förbunds delegater; i fråga om medlemsmakt gäller samma relation än tydligare med undantag för fem mycket små förbund, som när ett högt värde bara genom att få sända en delegat.

Redan 1941 har denna extrema maktfördelning till förmån för Metall förändrats i en *annan* riktning än centralisering. Banzhaf-talet för Metall har gått ned (.812), vilket också framträder i att skillnaderna i delegatmakt är mindre iögonfallande, låt vara att Metalls position att vara avgörande i fyra beslut av fem medför en 20 % makt differens för dess delegater mot övriga delegater. Ökningen av antalet förbund har dock lett till att spridningen av medlemsmakt är mera jämlig än vad delegattalen antyder; åtta förbund har en större medlemsmakt än Metall och avståndet mellan Metall och de förbund som inte har en obetydlig representation är inte lika stort. Dessa utvecklingstrender har klart slagit igenom vid 1956 års kongress, där Metall "bara" kan vara avgörande i mer än vartannat beslut samtidigt som Metalls delegater "endast" når upp till ett cirka 18 % inflytandeförsprång gentemot övriga förbunds delegater. I fråga om medlemsmakt kan konstateras att strukturen 1956 hyfsats genom att ett antal småförbund uppgått i större förbund. De mycket stora differenser som fanns vid 1941 års kongress mellan LO:s medlemmar i fråga om inflytande vid kongressen återfinns inte vid 1956 års kongress.

Utjämnningen av medlemsmakt har fortsatt fram till 1971 års kongress, på vilken endast ett förbund kunde redovisa högre medlemsmakt än Metall, Skorstensfejarna. Visserligen har inte Metalls position förändrats genomfört med 1956 – dess Banzhaf-tal anger att det fortfarande är avgörande i två beslut av tre – men Metall har nu en betydande konkurrens i Kommunal, vars Banzhaf-tal på .401 inte är så långt från Metalls på .650. Fördelningen av delegatmakt och medlemsmakt är jämnare vid 1971 års kongress än vid de andra kongresser som här undersökts.

### Avslutning

Det finns anledning komplettera analysen av makt och inflytande inom fackföreningsrörelsen med omröstningsstudier utifrån en kvantitativ teknik. En intressant metod erbjuder här maktindexansatsen, som medger mätning i en kvotskala av både formell och reell makt (Lane & Stenlund, 1984). Ett av de så kallade maktindexen – Banzhafs icke normaliserade index – har i denna uppsats applicerats i en analys av formell makt vid LO-kongressen. Tvärsnittsanalysen visar att makt och inflytande inte är jämnt fördelat mellan förbunden eller

förbundens medlemmar trots ambitionen att antalet representanter vid kongressen skall följa andelen medlemmar ett förbund har inom LO-gruppen. Tvärsnittsanalysen ifrågasätter centraliseringshypotesen genom att ta fram en annan aspekt på makt och inflytande inom fackföreningsrörelsen som inte beaktats i litteraturen. Det är självfallet väsentligt att konstatera en maktförskjutning till förmån för LO gentemot förbunden i stadgeförändringar liksom att notera framväxten av en facklig ombudsmannastuktur; kanske är det lika viktigt att se hur inflytandet över LO:s centrala beslut utvecklats över tiden. Det kan ju förhålla sig så att LO visserligen blivit mäktigare gentemot förbunden när LO agerar enskilt mot varje förbund var för sig, men att de olika förbunden fått mer att säga till om vilken policy LO skall driva.

Jan-Erik Lane  
Hans Stenlund

#### Referenser

- Back, P E (1963) *Svenska Metallindustriarbetareförbundets Historia*. III. Stockholm: Tiden.
- Back, P E (1977) *Svenska Metallindustriarbetareförbundets Historia*. IV. Stockholm: Förbundet.
- Banzhaf, J, III (1965) "Weighted Voting doesn't Work: A Mathematical Analysis" i *Rutgers Law Review*, vol 19.
- Banzhaf, J, III (1966) "Multimember Electoral Districts – Do They Violate the 'One Man, One Vote' Principle?" i *Yale Law Review*, vol 75.
- Banzhaf, J, III (1968) "One Man, 3.312 Votes: A Mathematical Analysis of the Electoral College" i *Villanova Law Review*, vol 14.
- Brams, S J (1975) *Game Theory and Politics*. New York: Free Press.
- Gustafsson, A (1979a) (red) *Företagsdemokratin och den offentliga sektorn*. Lund: Studentlitteratur.
- Gustafsson, A (1979b) "Medbestämmandeproblemen i den offentliga förvaltningen – personaldemokrati contra politisk demokrati" i *Nordisk Administrativ Tidsskrift*, Nr 3.
- Hadenius, A (1976) *Facklig Organisationsutveckling: En Studie av Landsorganisationen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Lane, J E & Stenlund, H, (1984) "Power" i Sartori, G, (ed) *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*. Sage: Beverly Hills.
- Lewin, L (1977) *Hur Styr Facket? Om Demokratin inom Fackföreningsrörelsen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Lindblad, I (1960) *Svenska Kommunalarbetareförbundet 1910–1960: En Studie i Svensk Fackföreningsrörelse*. Stockholm: Tiden.
- Pitkin, H F (1972) *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Shapley, L S & Shubik, M (1954) "A Method for Evaluating the Distribution of Power in a Committee System" i *American Political Science Review*, vol 48.
- Stenlund, H & Lane, J E (1984) "The Structure of Voting Power Indices" i *Quality and Quantity*.
- Stenlund, H, Bjurulf, B & Lane, J E (1984) "Formal and Real Voting Power" (mimeo). Department of Political Science, Umeå University, 1984:5.
- Svärd, S E (1982) *Icke-Beslut – Maktens Andra Ansikte: En Analys av Begrepp, Metod och Empiriska Tillämpningar*. Stockholm: Norstedt.
- Westerståhl, J (1945) *Svensk Fackföreningsrörelse: Organisationsformer, Verksamhetsformer, Förhållande till Staten*. Stockholm: Tiden.
- Kongressprotokoll och Stadgar för LO, TCO och SACO.

#### Grundlagsskydd för yttrandefriheten

Yttrandefrihetsutredningen överlämnade den 3 januari 1984 sitt huvudbetänkande (SOU 1983:70) "Värna yttrandefriheten" till justitieministern. Betänkandet innehåller förslag till utvidgning och förstärkning av det skydd för yttrandefriheten som ges i grundlag.

Carl Behrman har i Statsvetenskaplig Tidskrift 1979 s 191 ff redogjort för bakgrunden till utredningen och innehållet i det sk debattbetänkande som kommittén offentliggjorde år 1979 under titeln "Grundlagsskyddad yttrandefrihet" (SOU 1979:49). Här följer några ord om arbetet efter debattbetänkandet och en presentation av innehållet i huvudbetänkandet.

Kommittén tillfördes under 1979 och 1980 fem experter. Det var dåvarande rättschefen i utbildningsdepartementet Jan Pennlöv, vice verkställande direktören hos Svenska Tidningsutgivareföreningen Karl-Henrik Ekberg, kanslichefen vid Sveriges Radio AB Håkan Fahlberg, hovrättsrådet Jan Gehlin och förhandlingschefen hos Svenska journalistförbundet Lars Rabenius. Sedan Pennlöv 1981 entledigats från sitt uppdrag förordnades hovrättsassessorn Roy Lindeberg, sakkunnig i utbildningsdepartementet, till expert i kommittén. Anders Pählman, som förut varit biträdande sekreterare, förordnades sommaren 1982 till expert. Till ny biträdande sekreterare utsågs hovrättsassessorn Bertil Wennberg. Sedan Carl Behrman lämnat sekreterarsysslan den 31 augusti 1983 är Wennberg ensam sekreterare.

Efter 1982 års val utökades kommittén med en ledamot, riksdagsmannen Lars Hedfors.

Debattbetänkandet remissbehandlades under hösten 1979. Remissutslaget blev övervägande positivt. I huvudfrågan – huruvida det var möjligt att efter tryckfrihetsförordningens mönster radikalt förbättra skyddet för den offentliga yttrandefriheten utan någon uttunning av tryckfriheten – gav remissopinionen en klarsignal.